

HITTAN.

BEVEZETÉS.

ELSŐ FEJEZET.

A VALLÁSRÓL ÁLTALÁBAN.

1. §. A vallás meghatározása.

Valláson értjük az embernek hitét egy felsőbb lényben, akit Istennek nevezünk és az egyénnek ezzel az Istennel való viszonyát.

A valláshoz így két dolog szükséges. Először, hogy az ember higgyen az Istenben. Másodsor, hogy megismerve az Istenhez való viszonyát, igyekezzék érzéseit, gondolatait, akaratát és cselekedeteit, szóval egész életét az Istennel összhangzásba hozni. Vagy röviden kifejezve: a vallás Istennek hívése és tisztelése.

A vallásos hit nem egy jelentésű a közönséges értelemben vett elhívéssel, vagy vélekedéssel, midőn az ember valamit sejt, gyanít, sőt igaznak tart anélkül, hogy arra kétségbevonhatatlan s alapos okai lennének. A vallásos hit kielégítő okokon nyugvó meggyőződés s a tudástól csak annyiban különbözik, hogy a tudás tárgyai tapasztalásunk alá esnek, míg a hit tárgyai tapasztalásunk körén kívül állanak.

Pál apostol a hitet így értelmezi: „A hit pedig a reménylett

dolgoknak valósága és a nem tudott dolgokról való meggyőződés.“ Zsid. 11 r. 1 v. E szavakban is a vallásos hitnek két főjegyét ismerjük fel: 1-ször, hogy az erős meggyőződés, mi által a vélekedéstől és gyanítástól különbözik, 2-ször, hogy a hit tárgyai, ha nem is esnek érzéki tapasztalásunk alá, de azért élő és létező valóságok.

Egészen különböző dolog tehát elhinni valamit és hinni valamiben. Elhinni lehet megtörtént eseményeket, egyes emberek tekintélyén nyugvó állításokat; de vallásos hitünk egyedül a véghetetlen Istenben van.

Innen nyilván van a vallásos hit (fides) és a hitvallás (confessio) közötti különbség. A vallásos hit az embernek a belső, lelki állapota, mely szerint minden érzése és gondolata Istenre irányul. A hitvallás pedig ennek a vallásos hitnek csak szakadozott s nagyon is halvány és hiányos külső kifejezése. Ez írásból vagy pusztá szavakból, amaz lélekből és életből áll.

Azonban az apostol szerint „a hit, ha cselekedetei nincsenek, megholt ő magában.“ Jak. 2 r. 17 v. Vagyis az az élő hit, amely megfelelő cselekedetekben nyilvánul. Ez mutatja azt a szoros kapcsolatot, amely a vallás és erkölcs között van. Ezt a kettőt egymástól elválasztani nem lehet. Ezért nincs a vallástól független erkölcs, amint ezt egyes filozófusok hirdetik. Az igazi erkölcs Isten akaratának a teljesítésében áll.

A vallás ezen meghatározása teljesen megegyezik a szent írás tanításaival, ahol ez a szó: vallás, nem is fordul elő, hanem ehelyett ilyen kifejezések vannak: *Isten megismerése, Istenfélelem, Istennel való járás, Istennel való szövetség.*

„Hogy a mi Urunk Jézus Krisztusnak. Istene, a dicsőségnek Atyja adjon nektek a bölcseségnek és kijelentésnek lelkét, az ő megismerésében.“ Efez. 1 r. 17 v.

„Ez pedig az örök élet, hogy megismerjenek téged az egyedül igaz Istent és akit küldtél, a Jézus Krisztust.“ Ján. 17 r. 3 v.

„A bölcseségnek kezdete az Urnak félelme: jó belátása van mindenkinek, aki ezt gyakorolja, annak dicsérete megmarad mindvégig.“ Zsolt. 111 r. 10 v.

„Én a mindenható Isten vagyok, járj én előttem és légy tökéletes.“ I. Móz. 17 r. 1 v.

„Kicsodám van az egekben? Náladnál egyébben nem gyönyörködöm e földön.“ Zsolt. 73 r. 25 v.

2. §. A vallás szükségessége.

Ha az ember akár saját életét, akár a maga körül nyilatkozó természet tüneményeit figyelemmel kíséri s azokat komoly vizsgálódás tárgyaivá teszi, kénytelen elismerni, hogy saját léte, valamint a természeté is valamely felsőbb erőtől és hatalomtól függ. S habár találkoztak is egyesek, akik egy felsőbb hatalom lételetét kétségbe vonták, vagy azt egyenesen megtagadták, az emberiség nagyobb része minden időben hiven ragaszkodott Istenhez. Innen van, hogy a történelem tanítása szerint minden népnek, még a miveltség legalantibb fokán állóknak is volt bizonyos vallásuk. *A vallás tehát elutasíthatatlan szüksége az embernek.*

Azokat már, akik egy felsőbb hatalom lételetét kétségbe vonják, közönségesen *skeptikusoknak* nevezik, ezen görög szótól *σκεπτομαι* = óvatosan körültekinteni. Az ily kétkedésnek oka lehet egyfelől az önálló gondolkozásmód s vizsgálódási hajlam, midőn valaki magára nézve nem találván kielégítőnek az Isten létét bizonyító erősségeket, nem meri ugyan határozottan megtagadni az Istent; de nem is hiszen lételetében. Tehát se nem tagad, se nem állít. Ez esetben a kétkedés az észnek gyakran csak átmeneti pontul szolgál a hitetlenségről a hitre, a szabad és önálló meggyőződésre. De származhatik a kétkedés valakinek önereje és értelmi ereje tulbecsüléséből és félreismeréséből is, ami aztán igen könnyen aláássa a hit egész épületét s utat nyit az erkölcstelenségre.

Azokat pedig, akik az Isten létét határozottan tagadják, *istentagadóknak*, vagy görögösen *atheistáknak* nevezik. Ennek oka szintén leginkább értelmi tehetségünk tulbecsülésében és szellemi erőink helytelen megítélésében keresendő. Egyébaránt kérdés lehet az is, ha vajjon a szó szoros értelmében volt-e valaha és van-e tulajdonképpen csak egyetlen egy atheista is s nemcsak azért soroznak-e némelyeket az atheisták közé, mert a főerőről alkotott fogalmaik különböznek a közönségesen bevett s uralkodó Istenfogalomtól?

Helyén lesz itt megemlítenünk a *pantheizmust* is vagy *mindenistenítést*. A pantheista önálló Istent nem ismer s annak a világtól független létét és személyiségét tagadja. Igaz, hogy Istent a világtól szorosán elválasztani nem lehet, az ő

szelleme áthat és éltet mindeneket; de azért a világ és Isten nem lehet egy és ugyanaz, mert ekkor a vallás *anyagimádássá* vagy *materializmussá* fajulna. Isten a világban van ugyan, de abban önálló léttel bír.

3. §. A vallás alapja.

A vallás alapja az *érzelem*; mert minden igaz vallás tulajdonképpen a szív vallása. A szív az a központ, honnan a vallás átszivárog az *értelemre* és az *akaratra* is; minélfogva a vallás az emberi természet minden lényeges erőit, az érző, ítélő és végrehajtó tehetségeket egyaránt foglalkoztatja s jótékony munkásságban tartja.

S csakis azt a vallást lehet tökéletesnek mondani, amely az érintett tehetségeket egyaránt foglalkoztatja; ellenkezőleg minden vallás kisebb-nagyobb mértékben félszeggé lesz s elveszti azt az üdvös hatását, melyet az emberi lélekre gyakorolni van hivatva. Nevezetesen, ha a vallást csak az értelemre akarjuk alapítani s mindent visszutasítunk, amit az értelem meg nem foghat és ki nem magyarázhat: úgy a vallás nem emelkedik ki a közönséges ismeretek sorából s rendesen hidegen hagyja a keblet. Ilyen a szoros értelemben vett *észvallás*. Ha a vallás csupán az érzelem vagy a kedély világából szívja táplálékát s az értelemnek még azt a jogát is megtiltja, hogy az isteni dolgok körül vizsgálódjék, vagy a cselekedeteket semmibe veszi és elhanyagolja: úgy a vallás nem egyéb *ábrándozásnál*, *rajongásnál*, vagy *miszticizmusnál*, melynek legszerencsétlenebb kinövése a *vakbuzgóság* vagy *fánátizmus*, az emberi léleknek az az eltévelyedése, mely szerint a vakbuzgó ember mindent alárendel elfogult vallásos érzelmeinek s az ezekből származó szenvedélyes cselekvésmódnak. Ha végre a vallás csak az akaratot s ennek nyilatkozatát, a cselekedetet tartja szem előtt s a maga egyedüli alapjának: akkor hiányzik belőle az éltető erő, a hit, mely az akaratot folyton élessze, tisztítsa és szilárdítsa; néha pedig, midőn a cselekedetekre kelletinél több súlyt fektet, még üres formasággá, *szen-teskedéssé* is törpülhet.

Az igaz vallás tehát az érzelemből származik, de az értelem által tisztul meg s az akarat erejében vagy a csele-

kedetekben nyilvánul. E három tehetség összhangzó működése teszi azt áldott egészé, amint a szent könyv is tanítja:

„Adjad, fiam, a te szivedet nékem és a te szemeid az én utaimat megőrizték.“ Péld. 23., 26.

„Az pedig az örökélet, hogy megismerjenek téged az egy igaz Istent.“ Ján. 17, 3.

„Ha tudjátok ezeket, boldogok lesztek, ha cselekszitek ezeket.“ Ján. 13, 17.

4. §. A vallások különfélesége.

Jóllehet a vallásnak minden emberben egy és ugyanaz az alapja, t. i. a vallásos érzelem, mindazáltal annak az egyes népek életmódja, szokása és műveltségi fokához képest különféle formáival találkozunk.

A vallásfejlődés legalsó fokán a *pogányság* áll, melynek lényege a mulandó teremtmények istenítése, bálványimádás. A pogányságtól ennél fogva a sok Isten imádás elválhatlan. Egyébaránt a pogányságnak is különböző fejlettségi fokai vannak. A legalsó fok a *feticizmus*, ezen portugál szótól *fetisso* = varázsszer, varázstuskó, az isteninek érzékiekben, többnyire élettelen tárgyakban való tisztelete. A fetisimádó tisztelettel borul le egy darab kő, fa vagy tuskó stb. előtt. A fejlettség magasabb fokán áll a *sábeizmus* vagy égi testek imádása, melyben a nap, hold és csillagok az isteni tisztelet tárgyai. Ide tartoznak a babyloniak, phöniciék, syrok stb. A *totemizmus*, vagy az állatok imádása, mely az egyiptomi népek között fejlődött ki. A régi görögök és rómaiak vallása szintén a pogány vallások közé tartozik; de mindeniknél fejlettebb, amennyiben ezek már az *embert* tekintették a *maga szellemi tulajdonaival* a legtiszteletreméltóbbnak.

A pogányságnál jóval magasabb fejlődöttségi fokon áll a *zsidó vallás*, melyet a törvény vallásának lehet nevezni. Ebben az isteni lény már csak egyetlenegy; de

az erős, bosszuálló Ur, kinek az emberek engedelmes szolgái tartoznak lenni. E mellett az Izrael Istene csak egy népnek Istene.

A fejlettség legmagasabb fokán áll végre a *keresztény vallás*, a szeretet vallása, melyben az Isten, mint az emberiség atyja jelenik meg, ki nem tesz különbséget az emberek között.

Még van egy vallásforma, az *izlam* vagy mahomedanizmus, így nevezve alapítójáról, Mahomedről; de ez nem egyéb, mint a zsidó és keresztény vallás vegyüléke, összekötve a legérzékibb fogalmakkal és politikai fanatizmussal.

A pogány vallást a szent könyv így jellemzi: „Az örökkévaló Istennek dicsőségét felcserélték a mulandó embereknek, és madaraknak, és négylábu állatoknak, és csuszó-mászó állatoknak képmásával.“ Róm. 1, 23.

„Kik az Isten igazságát hazugsággá változtatták és a teremtett dolgokat tisztelték és szolgálták a teremtő helyett, ki mindörökké áldott.“ Róm. 1, 25.

A zsidó vallást így:

„Mondom azért, ha figyelmesen hallgattok szavamra és megtartjátok az én szövetségemet, úgy ti lesztek nékem valamennyi nép közt az enyéim; mert enyim az egész föld. És lesztek ti nékem papok birodalma és szent népe.“ 2. Móz. 19, 5, 6.

„Ime az én szolgám, akit gyámolítok, az én választottam, kit a szívem kedvel.“ Esa. 42, 1.

A keresztény vallást így:

„Mert nem kaptátok szolgaság lelkét ismét a félelemre, hanem a fiúság lelkét kaptátok, aki által kiáltjuk: Abbá, Atyám!“ Róm. 8, 15.

„Nincsen különbség zsidó vagy görög között, mert mindeneknek ugyanaz az Ura, aki kegyelemben gazdag mindeknekhez, akik őt segítségül hívják.“ Róm. 10, 12.

Ha az összes emberiség létszámát 1153 millióra tesszük, ebből a pogányságra 678 millió, a zsidóságra 5 millió, az izlamra 120 millió és a kereszténységre 350 millió esik.

5. §. A vallások felosztása.

Általában véve a vallást tárgyára vagy azon lényre nézve, kit vallásos tisztelet illet, a *mennyiséget* tekintve, felosztják: 1-ször *egy Isten imádásra* vagy monotheizmusra. Ide tartoznak azok a vallások, melyek egy Isten hívésen alapulnak, mint a zsidó, keresztény és mohamedán vallások. 2-ször *két Isten imádásra* vagy dualizmusra, melyekben két ellenkező s egymással folytonos harcban álló lény az imádás tárgya. Ilyen a Zoroaster vallása, Ormuzdnak és Ahrimannak tiszteletével, kik közül az első a világosságot, a másik a sötétséget vagy a jó és rossz elvét *képpiseli*, személyesíti. 3-szor *sok Isten imádásra* vagy polytheizmusra; ide tartoznak a pogány vallások általában.

Ha pedig a vallás tárgyának *minőségét* tekintjük, a vallások feloszlanak *érzéki* és *érzékfeletti* vallásokra. Az elsőben látható és érzékünk alá eső tárgyakat tisztelnek Isten gyanánt, mint a feticizmusban, sabeizmusban stb. Az utóbbiakban az Istent érzékfölötti lénynek, szellemnek tekintik, s mint ilyent imádják. Ilyen a zsidó, de mindenekfelett a keresztény vallás, ha azt helyesen fogjuk fel.

A vallások sokaságát bajos meghatározni. Az ókorról azt mondják, hogy körülbelül annyiféle vallás létezett, mint nyelv, számszerint 2000. Ujabb időben körülbelül szintén azt mondhatjuk a létező vallásokról.

Bármily különbözők legyenek is a vallások, mindazáltal mégis vannak egyes pontok, amelyekben minden vallás meg-egyezik egymással; például valamely felsőbb lény föl vételében, annak tisztelésében, a jó és rossz megkülönböztetésében, habár az ezekről alkotott fogalmak sokban elütnek egymástól. Mindenik vallással össze vannak kötve bizonyos vallás-gyakorlatok, mint imádság, vallásos szertartások és ünnepek szentelése. Ami azt a kérdést illeti, hogy melyik vallás igaz és melyik nem: e tekintetben jegyezzük meg azt, hogy nincs oly vallás, melyben valami igazság ne lenne; megfordítva a

szó teljes értelmében igaz vallás csak a gondolatban létezik. Ugyanis, egy vallást teljesen igaznak csak akkor mondhatnánk, ha a legtökéletesebb valóságról alkotott fogalmainkat magával az istenséggel összehasonlíthatnók, ami nem áll hatalmunkban. De ez nem gyengíti meg a vallás erejét és holdogító voltát; mert ha vallásunk megegyezik érzéseinkkel és gondolatainkkal: akkor, az reánk nézve igaz vallás.

MÁSODIK FEJEZET.

A KIJELENTÉSRŐL.

6. §. A kijelentés fogalma.

Mihelyt az emberbe oltott vallásos érzés kifejlődött, azonnal tárgyát, vagyis az Istent keresi. De az ember az Istent csak akkor találja meg, ha magát az embernek kinyilatkoztatja. Istennek már minden működését, mely által saját lényét s akaratát az embereknek tudtul adja s magát velök megismerteti, *kijelentésnek* nevezük.

A kijelentés tehát a vallás forrása. Mint minden jó adomány és tökéletes ajándék, ugy ez is a világosság Atyjától, Istentől származik. Kijelentésnek nevezük azért, mivel azt, ami el van rejtve, Istennek lényét és akaratát nyilvánvalóvá teszi. Innen van a latin „*revelatio*“ és görög *ápokalüpszis* elnevezés is, mely mindkettő valaminek földérítését és leleplezését jelenti.

A kijelentés, mint a világosság sugarai a sötétbe, behat és visszasugárzik a külső természetben szintugy, mint az emberi lélekben. Ha a vallásos érzést a szemhez hasonlítjuk, ugy a kijelentést napfénynek nevezhetjük. Valamint szem nélkül nem láthatjuk a napot, ugy vallásos érzés nélkül nem találhatjuk meg az Istent; megfordítva, valamint az éj sötétében a legélesebb szem is hiába keresi a napot: ugy kijelentés nélkül vallásos érzésünk sem találhat kielégítetést. A kijelentés nagyobb és becsesebb minden emberi műnél és találmánynál. A lelkesedésnek minden nyilatkozata, a szellemnek minden művei e forrásból fakadnak. Amint az apostol írja:

„Amit az Isten felől tudhatnak az emberek, nyilván van ő bennök, mert az Isten megjelentette nekik.“ Róm. 1, 19.

„Amiket szem nem látott, fül nem hallott és az embernek szive meg se gondolt, amelyeket Isten készített az őt szeretőknek. Nekünk azonban az Isten kijelentette az ő lelke által.“ 1. Kor. 2, 9 és 10.

7. §. A kijelentés módjai.

Amily számosak az Isten munkái, oly számosak azok a módok is, melyek által magát az emberekkel megismertetheti. A kijelentésnek eszerint több módja van. Nevezetesen kijelentette magát Isten 1-ször a *természetben*; 2-szor az *emberben és annak lelkiismeretében*; 3-szor *egyes emberek és népek történetében*; 4-szer *egyes kiváló egyéniségek tanaiban*. A természetben, a lelkiismeretben és a népek történelmében nyilvánuló kijelentést, minthogy azt minden ember megnyeri, *egyetemes* kijelentésnek nevezik; azt pedig, amelyet Isten csupán egyes, kiváló egyéniségekkel közöl s általok tesz érthetővé, *különös*, vagy *tényleges* vagy *történelmileg közített* kijelentésnek hívják. S tulajdonképpen ez utóbbi kijelentésen alapuló vallást szokták *kijelentett vallásnak* nevezni; ellentétben a *természeti vallással*, melynek alapjául az egyetemes kijelentés szolgál.

Az Isten kijelentette magát nekünk 1-ször a *természetben*; mert amint a mű a művészre utal, úgy utal a természet is az ő teremtetőjére. Ezért mondja a Zsoltár író: „Az egek beszélik Isten dicsőségét és kezeinek munkáját hirdeti az égboltozat.“ stb. Zsolt. 19, 1—7.

Kijelentette Isten magát 2-szor az *emberben* és ennek *lelkiismeretében*; mert a lelkiismeret szava mi bennünk nem egyéb, mint az Isten szava, mely jutalmaz, ha jót és büntet, ha rosszat cselekszünk. Ezt fejezi ki az apostol: „Mikor a pogányok, kiknek törvényük nincsen, természettől a törvény dolgait cselekszik, akkor ők, törvényök nem lévén, mindazáltal önmagoknak törvényök: mint akik megmutatják, hogy a törvény cselekedete be van írva az ő szivökbe, egyetemben

bizonyságot tevén arról az ő lelkiismeretök és gondolatjok, melyek egymást kölcsönösen vádolják vagy mentik.“ Róm. 2, 14. és 15.

Kijelentete Isten magát 3-szor az egyes emberek és népek történelmében; mert az emberek sorsa, valamint a népek története nem esetlegesek, hanem isteni törvények szerint előrehaladó fejlemények. Az egyes emberek sorsát illetőleg, hogy ezekben is az Isten hatalma nyilatkozik, fényesen bizoonyítják a szent történeteknek nagy alakjai, mint Ábrahám, Nóé, József stb., de még világosabb bizonyosságai ennek a népek történetei: a pogány birodalmak lehanyatlása, a keresztény vallás győzelme annyi üldöztetések között, a hitjavítás. Nem egyszer bétölt már, amit bölcs Salamon tanított: „Az igazság felmagasztalja a nemzetet, a bűn pedig gyalázatjára van a népeknek.“ Péld. 14, 34.

Kijelentette Isten magát 4-szer egyes kiváló egyéniségek tanaiban; mert azok a bölcs és erőteljes emberek, akik az emberiség kebeléből koronként kiemelkednek s szellemök fényével késő századok embereinek utmutatóul szolgálnak, mindannyian az Isten eszközei, kik által a maga szándékát és terveit az emberiséggel közli. „Nem ti vagytok, akik szóltok, hanem a ti atyátok lelke az, aki szól ti bennetek“ — mondja Jézus. Máté 10, 20.

A kijelentett vallás a természetivel nemcsak hogy nem ellenkezhetik, hanem egymást kölcsönösen támogatják és világosítják. A kijelentett vallásnak is a természeti vallás szolgálja alapul és kiindulásul. A természeti vallás az, mely az igaz kijelentést a hamis kijelentéstől megkülönböztetni segít; mert csak az a kijelentés lehet igaz, amelyet a természeti vallás is igaznak ismer el; miután gondolni sem lehet, hogy Isten a kijelentett vallásban másként nyilatkozzék, mint a természeti vallásban.

8. §. A Jézus által történt kijelentés.

Mindazon férfiak között, akik életök feladataul tüzték az emberiséget Isten ismeretére vezetni s bennök a vallás-erkölcsi életet felébreszteni, legelső helyen áll Jézus, kit nem hogy felülmulni, de még utolérni sem sikerült senkinek. Az általa közlött kijelentés tisztább, világosabb minden addig ismert kijelentésnél s mind e

mái napig egyetlen a maga nemében, melyet a kereszténység közel kétezer év óta legbiztosabb kalauzául tekint az idvességre; mert Jézus óta minden kijelentés az ő tanítványai és követői részéről csak az ő világosságából vett világosság, az ő lelkéből nyert lélek, amint ő maga is megmondotta: „Mikor eljő amaz, az igazságnak lelke, levezérel majd titeket minden igazságra. Mert nem ő magától szól, hanem azokat szólja, amiket hall és a bekövetkezendőket megjelenti nektek.“ Ján. 16, 13. és 14.

A pogányok között sem hiányoztak nagy szellemek, kik világos ismereteik és erkölcsös életök által kortársaik felett magosan állottak, mint Homer, Solon, Sokrates, Pláto stb., kik eltelve ama nagy gondolattól, hogy a népet, melynek kebelében éltek, a vadság állapotából felemeljék s rendeltetésök, valamint az isteni lénynek tisztább ismeretére vezéreljék, kétségbevonhatatlan jelét adták annak, hogy ők is az isteni kijelentés eszközei voltak.

A zsidóságnál már tisztább fényben kezd tündökölni a kijelentés. Mintha Izrael népe lett volna kiválasztva Istentől avégre, hogy a vallást kiképezze: itt született meg az egy Isten tisztelete; itt éltek a próféták, kik szent lelkesedésökben Istennek lelkét önlelkükben érezték; itt, a vallásnak ezen klasszikus népében fejlődött ki az istenfogalom oly világosan, hogy az Izrael népe a föld minden népének világosságává lett.

Azonban a zsidóság is csak hajnalpirja volt ama teljesebb kijelentésnek, mely Jézusban érte el tetőpontját. Az ókor embereiben Istennek lelke csak vendég volt; beköszöntött és ismét tovább szállt; Jézusban ellenben maradandó lakást vett magának, rajta az Urnak lelke megnyugodott. Ezen lélek fényénél jelentette ő ki nekünk Istent, ezen lélek fényénél ismerte meg és ismertette meg velünk is rendeltetésünket; minélfogva az általa közlött kijelentés magasan felette áll minden más kijelentésnek.

„Minekutánna az Isten sok rendben és sokféleképpen szólott hajdan az atyáknak a próféták által: ez utolsó időben szólott nekünk fija által.“ Zsid. 1. 1.

„Az ő teljességéből vettünk mindnyájan kegyelmet is kegyelemért. Mert a törvény Mózes által adatott; a kegyelem pedig és az igazság Jézus Krisztus által.“ Ján. 1, 16. és 17.

9. §. A kijelentés folytonossága.

Valamint Isten a maga munkálkodásával soha fel nem hagy: ugy a kijelentésnek is folytonosnak kell lenni. Ezt kívánja már a dolog természete is; mert az igazságra csak fokenként jutunk el; minden megismert igazság csak lépcső egy más, még nagyobb és felségesebb igazságra. Ezért mondja az apostol: „Nem mondom, hogy elértem volna már a célt, vagy hogy már tökéletes volnék, hanem igyekezem, hogy el is érjem.“ Fil. 3, 12.

A kijelentés folytonosságának szép példáját látjuk a zsidó nép vallásában. Ádámnak ugy jelentette ki magát Isten, mint *teremtő*. „Teremté Isten az embert az ő képére.“ 1. Móz. 1, 27. Nőé ugy ismerte Istent, mint *megtartót*. „Ennekutánna mig a föld léssen, vetés és aratás, hideg és meleg, nyár és tél, a nap és az éjszaka meg nem szűnnek.“ 1. Móz. 8, 22. Ábrahám ugy ismerte Istent, mint *mindenhatót*. „Mikor pedig Ábrahám 99 esztendő volt, megjelenék az Ur Ábrahámnak és monda neki: „Én a mindenható Isten vagyok.“ 1. Móz. 17, 1. Mózesnek ugy nyilatkozott Isten, mint *szent*. „Én vagyok az Ur, ki felhoztalak titeket Egyiptom földéből, hogy Isteneitek legyek néktek.“ Legyetek azért szentek; mert én szent vagyok.“ 3. Móz. 11, 45. Dávidnak és a prófétáknak ugy jelentette ki Isten magát, mint *türelmes, könyörülő és kegyelmes*. „Könyörülő és irgalmas az Ur, késedelmes a haragra és nagy kegyelmű.“ Zsolt. 103, 8. „Vajjon elfelejtkezhetik-e az anya gyermekéről, hogy ne könyörüljön fián? ha elfelejtkeznének is ezek, de én te rólad el nem felejtkezem.“ Ézsa. 49, 15.

A keresztény vallásban szintén felismerhetjük a kijelentés folytonosságát. Jézus ugyan tökéletesen kijelentette az Isten akaratját. Ő mindazt, ami azelőtt az embernek szívében csak sejtelemképpen élt; mindazt, amire nekünk az életben és halálban szükségünk van, a legtisztábban megismertette; de az általa hirdetett nagy és utolérhetetlen eszmék csak apránként, hosszú idő folytán válnak az emberiség közkincsévé s vajmi távol állunk még ma is attól, hogy elmondhassuk: „Élek többé nem én, hanem él bennem a Krisztus.“ Gal. 2, 20.

A kijelentésnek ezen folytonossága már a legszebb bizonyossága az Isten bölcseségének, aki épp ugy bánik az emberiséggel, mint az okos szülő a maga gyermekével. Az új szülöt-

tet nem viszik mindjárt a teljes világosságra s akit édes tejjel kell táplálni, annak nem adnak nehéz, megemészthetetlen eledelt. Így az Isten is a kijelentést, melyben koronként az emberiséget részesíti, mindenkor annak lelki fejlettségéhez alkalmazza. Ide céloz már Jézus is, midőn azt mondja: „Még sok mondani valóm van hozzátok, de most el nem hordozhatjátok.“ Ján. 16, 12.

HARMADIK FEJEZET.

A SZENTIRÁSRÓL.

10. §. A szentírás foglalatja.

A szentírás azoknak az iratoknak gyűjteménye, melyek magukban foglalják a szorosabb értelemben vett kijelentést s alapul szolgál a zsidó és keresztény vallásnak. Neveztetik *bibliának*, *szent írásnak* és *Isten igéjének* is.

A biblia név magában a bibliában nem fordul elő. Ez az elnevezés a görög egyházi atyáktól, nevezetesen Chrisostomus Jánostól származik s tulajdonképen könyveket jelent, mint a „βιβλίον“ görög szónak többese. Nevezik még a bibliát könyvek könyvének és szent írásnak, megkülönböztetésül minden más könyvektől, amelyeknél eredetét, tartalmát és célját tekintve szentebb és becsesebb s amint Pál apostol a biblia könyveiről mondja, azok: „bölcsé tehetnek az idvességre.“ 2. Tim. 3, 15. Ha a bibliát Isten igéjének nevezzük, ezt az elnevezést hibásnak kell mondanunk, mert jóllehet Isten is szól hozzánk kiválasztott emberei által, tehát Isten szava is van a bibliában, mégis találunk benne beszédeket, amelyek éppen nem az Istenéi, hanem a gonoszokéi, Istennek ellenségeié. Például, ahol Jézus megkísértetése van leírva, a gonosz lélek nyilatkozik és folytat beszélgetést Jézussal. A bibliában tehát szorosán megkülönböztetendő Isten szava attól, ami emberi, ami képes kifejezés és költői szépítés. Nem az egész biblia Isten igéje, de Isten igéje van a bibliában, mert Isten szelleme nyilatkozik ezekben az iratokban s iróit ez a szellem vezérelte és lelkesítette. Amint Péter apostol mondja:

„Nem ember akaratjából származott régen a Prófétáknak prófétálásuk, hanem a szent lélektől indíttatva szóltak az Istennek szent emberei.“ Pét. 1, 21.

Ebből már kitünik az is, hogy mit kell értenünk az *ihletés* vagy *inspiratio* alatt.

Az a tisztelet, amellyel az emberek kezdettől fogva a biblia iránt viseltettek, annak mondhatni égi fényt kölcsönzött. Azt tartották, hogy annak írói az Isten különös ihletésében részesültek, mely szerint ők csak azt irták le, amit Isten nekik sugallott s mintegy tollba mondott. Innen származott az a tévedés, hogy a bibliának egyes tételeiért készek voltak sokan a tudományok által megállapított igazságokat is megtagadni. Mint például nem akarták elhinni, hogy a föld forog a nap körül, mert a bibliában írva van, hogy Jozsué megállította a napot; vagy a föld alakulására ezredévek kellettek, mert Mózes szerint Isten a világot hat nap alatt teremtette. Az ihletést ebben az értelemben ma már józan ember nem fogadja el s általában nem képzelhető a szent irással nagyobb visszaélés, mintha azt a csillag- és természetvizsgálat, a földrajz és történelem kézikönyveként tekintjük. A szent irás egyedüli célja, hogy előmozdítsa az emberek között a kegyes és istenes életet. Annak ihletettséget nem a szavakban, hanem magában a tárgyban kell keresnünk. Ebben a tekintetben állíthatjuk, hogy a biblia szent könyv s írói Isten lelkétől voltak ihletve. Simon Péternek Jézushoz intézett szavait a bibliára is alkalmazhatjuk: „Uram, kihez mennék, örök életnek beszéde vagyon nálad.“ Jan. 6, 68.

11. §. A szentírás felosztása.

A szent irás két főrészből áll: az ó és új *testamentumból*, vagy ó és új *szövetségből*. Amaz magában foglalja a próféták által részint héber, részint káldeai nyelven irt szent könyveket; ez az apostolok és evangelisták görög nyelven irt műveit. Az ó testamentumot nevezik még *törvénynek* is, az újat pedig *evangeliumnak*.

A testamentum szó tulajdonképpen *végrendeletet* jelent. Vannak helyek a szent irásban, amelyekben a testamentum szó éppen e jelentésnek felel meg, így a Zsidókhöz irt levél 9 r. 16 és 17 verseiben ez van: „Ahol végrendelet van, szükség,

hogy a végrendelezőknek halála bekövetkezzék, mert a végrendelet holtak után jogerős, különben pedig, ha él a végrendelező, éppen nem érvényes.“ A szent írásra alkalmazva azonban a végrendelet vallásos megállapodást jelent s ezt fejezi ki a szövetség elnevezés is, úgy tekintvén a szent írást, mint szövetséget, melyet Isten kötött az emberiséggel előbb Mózes, később Jézus által.

Az ó testamentumot *törvénynek* nevezik azért, mert főbb részét azok a törvények teszik, melyek a zsidó vallásnak alapjául szolgálnak.

Az evangelium görög szó s örvendetes izenetet jelent, mintegy kifejezésül annak az öröme, amelyben az emberiség Jézus születése s az általa hirdetett tudomány által részesült.

12. §. Az ó testamentum.

Az ó testamentum 39 különböző könyvből áll, amelyeket különböző emberek és különböző időkben írtak s már a zsidók felosztották kezdetben *törvényre* és *prófétákra* azután pedig *törvényre*, *prófétákra* és *szent írásokra*.

A) *ELSŐ GYÜJTEMÉNY* az ó testamentumban, a *törvény* vagy a *thora*.

A törvénygyűjteményt vagy a thorát, mely az ó testamentum első öt könyve, a zsidók egy egésznek tartották s mint ilyen egészben véve Mózesnek tulajdonították. Ez a törvénygyűjtemény csak lassanként alakult meg s ha alapjukban Mózesstől származtak is, egészen a zsidók fogsága idejéig újabb meg újabb határozatok és mondák csatoltattak hozzá.

A Mózes öt könyve jelen alakjában oly iratok felhasználása és átdolgozása által jött létre, melyekben először kísérelték meg az ősidők szájhagyományait írásba tenni.

Az első könyv magában foglalja a világ teremtéséről s az emberiség eredetéről szóló őshéber nézetet. Innen *Genézis* a neve. Továbbá magában foglalja az Izrael népének: Ábrahámnak, Izsáknak, Jákobnak és az ő fiainak történetét, költői mondákkal szinezve. Valószínű, hogy ennek a könyvnek volt még egy régibb és egyszerűbb alakja is.

A második könyv a zsidóknak Egyiptomból való kijöveteléről szól s ezért *Exodusnak* nevezik.

A harmadik könyv a levitáknak, vagyis a papoknak törvényeit foglalja magában s ezért *Lévitikusz* a neve.

A negyedik könyvet, *Numeirnek* hívják, mert a nép megszámlálásáról beszél. Ez a három utóbbi eredeti alakjában a Genézisz folytatását képezte, később azonban a papság ki-fejlődésével, annak szellemében több változáson ment át.

Az ötödik könyv, mely önmagában önállóan egy egészet képez, összevontan bezárja a Mózesi törvényeket és történetet. Innen *Deutoronomium* vagy *második törvény* a neve. Ez a könyv kiváló prófétai hangon és célból van írva, a Jéremiás próféta szellemében. A Mózes könyveit történeti könyveknek is nevezik.

B) *MÁSODIK GYŰJTEMÉNY* az ó testamentumban a *próféták*, amelyek közt szintén vannak *történeti* és vannak tulajdonképeni értelemben vett *prófétai* könyvek.

a) *A prófétai történeti könyvek* prófétai és vallás-politikai szellemben vannak szerkesztve. A régebbiek vegyesen adnak elé valót és költeményt; a későbbiekben meglátszik, hogy azoknak irásánál a papi érdek is szerepel. Az egész gyűjtemény egymással szoros összeköttetésbe van hozva.

1. A *Jozsué* könyve a dicsőített földnek, Kanaánnak meghódítását írja le. E könyv írója nem egy helyt használ költői forrásokat, ami arra mutat, hogy ez a könyv is későbbi keletű.

2. A *Birák* könyve a birák korszakából való mondákat és tudósításokat tárgyalja; de csak töredékesen s amint látszik nagyon különböző, részint igen régi források alapján. E könyv keletkezése Izrael országának meghódítása utáni időkre tehető.

3. A *Ruth* könyvében e nőnek a története van leírva s mintegy függelékét alkotja a *Birák* könyvének.

4. *Sámuel két könyve*, amelyeket a zsidók a királyok 1-ső könyvéhez is számítottak, magában foglalja a királyság eredetének történetét, a Dávid uralkodásának a végéig. Különböző, nagyjából történeti kutatók alapján van összeállítva, prófétai hangon és a Dávid királyi ház álláspontjáról.

5. A *Királyok két könyve*, amely a zsidóknál mint a királyok 2-ik könyve fordul elő, magában foglalja a két országnak, Judának és Izraelnek történetét azoknak elenyészéséig. Ezeknek a könyveknek részint az egykoru évkönyvek, részint, főleg Izrael országát illetőleg, szintén csak a szájhagyományok szolgáltak kutforrásul.

6. A *Krónikák* című két könyv az ó testamentumi történetnek ismétlése. Szerkesztve vannak a korábbi könyvekből, még pedig a fogság után, amit kétségbevonhatlanul mutat e könyvek irálya és hangja.

7. Az *Ezsdrás* és a *Nehémiás* könyvei jegyzeteket foglalnak magokban ezektől a férfiaktól s hű képét állítják előnkbe az Izrael népe fogság utáni állapotának.

A *Krónikák* két könyvét, valamint az *Ezsdrás* és a *Nehémiás* könyvét is a tulajdonképeni szent irásokhoz sorozták a zsidók.

b) *A tulajdonképeni próféták.* Az írásban fennmaradt prófétai beszédek költői és szónoki átdolgozásai jobbra azoknak a beszédeknek, amelyeket a próféták magok tartottak a nép előtt és amelyeket vagy ők magok dolgoztak ki, vagy mások, akik őket hallgatták és beszédeikből jegyzeteket készítettek.

A régebbi prófétákat vallásos erő és költői emelkedettség jellemzi; a későbbieknél a jelképes cselekedetek és jelenések inkább írói felhevültség jellegét viselik magukon.

A kisebb próféták a szir-asszir korszakból 800-tól 700-ig.

1. *Joel* (800 előtt) Jeruzsálemben egy iszonyu sáska pusztítás következtében bűnbánatra hívja fel Izrael népét. Prófétálása tiszta és mély.

2. *Amos*, egy zsidó pásztor, II. Jeroboam alatt prédikál Izraelben 800 körül, az ott uralkodó bálványimádás és fényűzés ellen. Előadása szónokias.

3. *Hozséás* ugyancsak Izraelben prófétál 780 körül, fel-emelvén szavát Izrael hűtlensége ellen, minthogy Jehovától elpártolt. Hangja kemény, éles, a népköltészet körébe tartozik.

4. *Mikeás*. Ezsaiásnak kortársa 730 körül, jövődőt mond azokról a veszélyekről, melyek Juda országát AsszírIA és Egyiptom felől fenyegetik. Hangja mély és lelkesült.

5. Ide tartozik még *Zachariásnak* is 2-ik része, amelyet valószínűleg a 770-ik év körül írtak.

6. Ugyancsak ebből az időből való nagyobb próféta *Ezsaiás*, aki méltóságteljes előadásával és honfiui vallásos érzületével, a legnagyobb prófétának mondható. Ő 759-től 700-ig működik. Az ő neve alatt előforduló jövődölések különböző helyekre és időkre vonatkoznak és nem származnak mind tőle.

KisebB próféták 640-től 590-ig.

1. *Náhum*, ki költői emelkedettséggel jövődöli meg Nínivé közel elpusztulását 630 körül.

2. *Zofoniás*. Jozsiás király idejében 620 körül, megjövendőli Jeruzsálem közel veszedelmét és vigaszt nyújt az ezt követő messiási korszakkal.

3. *Habakuk*. A káldeai hatalom nyomása alatt 605 körül bus panaszokat bocsát a Jehovához s hallatja annak isteni feleletét.

A káldeai korszakból való nagyobb próféták:

1. *Jéremiás*. Papi családból származott s 629-től Jeruzsálem szétromboltatásáig működött, figyelmeztetvén népét, hogy miként kerülheti el a nagy romlást s tapasztalván, hogy szavát nem hallgatják, panaszokban tör ki. Inkább honfiúi papi szónok, mint költő.

2. *Ezékiel* 594-től 572-ig. A fogságba hurcolt népet elkíséri az idegen földre. Előadása mutatja a papiasan mivelt férfiut. Szereti jövendöléseit allegoriákkal és látomásokkal felékesíteni.

A káldeai korszakból való Esaiás könyvének az utolsó része is, a 40-ik résztől 59-ig, amelynek ismeretlen szerzője Jehova szolgájának képét rajzolja, aki népének bünei miatt szenved s meghal ártatlanul.

A fogság utáni próféták, akik zsidó ország, főleg a jeruzsálemi templom helyreállítása mellett buzgólkodnak, ezek:

1. *Haggeus*, 520 körül.

2. *Zakariás*, szintén ebben az időben.

3. *Malakiás*, 440 körül Nehemiás alatt a papok ellen kél ki s a végítélettel fenyegeti őket erkölcstelenségök miatt.

4. *Abdiás*, kinek kora bizonytalan, az edomíták ellen jövendöl.

5. *Jónás* profetiája, melyben a prófétai elhivatás egy régi próféta képében van előállítva.

6. *Dániel* az Antiochus Epiphanes korából való, 164-ből s szerzője egy Dániel nevű próféta történetét írja le a fogság idejéből. Érintve van benne a messiási korszak bekövetkezése is.

C) *HARMADIK GYÜJTEMÉNY* az ó testamentumi könyvekben: a *szent irások*, *hagiographok* vagy *oktató könyvek*.

Ide tartozik:

1. A *Zsoltárok* című 150 vallásos dalgyűjtemény, amely Dávid király idejétől a Makkabeusokig lassanként gyűlt össze s öt könyvbe volt foglalva. Az egész könyv Dávid nevét viseli, holott sok zsoltárt más írók írtak. Tartalmuk részint vallás-erkölcsi, részint vallás-politikai.

2. *Példabeszédek könyve*. Vallás-erkölcsi szabályok gyűjteménye, melynek szintén öt része van, u. m.: a bölcsesség dicsérete (1—9), különböző példabeszédek (10—24), Ezekiás emberei által összegyűjtött bölcs mondások (25—29), Agur mondásai (30), Lemuel király beszédei (31 r.).

3. *Énekek-éneke*. Idilli képekkel telt szerelmi költemény, melyet hihetőleg azért vettek fel a szent irások közé, mert abban Salamon király játsza a főszerepet. Később ennek a költeménynek allegorikai értelmet adtak s úgy magyarázták, mintha abban Istennek Izraelhez való viszonya lenne kifejezve. Még később a keresztények úgy is magyarázták, hogy benne a Krisztus és az egyház viszonya van képletesen leírva.

4. *A Predikátor könyve*. A zsidó vallásban később kifejlett szkeptikus iránnyal és a világi hiábavalóságokkal foglalkozik s az élet folytatásban mérsékletre int. A legáltalánosabb vallási igazságok azonban mindenütt meg vannak benne tartva.

A Példabeszédek, az Énekek éneke és a Prédikátor könyvének írását a hagyomány Salamonnak tulajdonította.

5. *Jób könyve*. Tartalmára, úgy mint formájára nézve egyaránt kitűnő tanköltemény, amelynek célja kimutatni, hogy mi módon lehet az igaz ember szenvedéseit az Isten igazságosságával összhangzásba hozni.

6. *A Jéremiás Siralmi*. A prófétának öt zsoltárszerű elegiája Jéruzsálem romlása fölött.

7. *Eszter könyve*. A perzsa korszakban oly célból írták, hogy általa a Purim ünnepét kimagyarázzák.

Az eddig említett könyveket eredetileg zsidóul írták és *kanonikus* könyveknek nevezték ettől a görög szótól „κανων“ = szabály, minthogy az azokban foglalt tanok hitszabályozó tekintéllyel bírtak. Később azonban ezekhez hozzáadtak olyan könyveket is, amelyet görög nyelven írtak vagy csak ezen a nyelven voltak ismeretesek s ezért *apokrifus*, vagy elrejtett könyveknek nevezték. E közül a könyvek közül némelyek történeti vagy tankönyvek, mások a kanonikus könyveknek kiegészítő részei. Ezek a következők:

1. *A Makkabeusok két könyve*. Az első elbeszéli a Makkabeusok szabadságharcát 175-től 135-ig Kr. e. Eredetileg zsidóul írták. A második töredékesen és legendászerűleg beszél el egyes jeleneteket a Makkabeus korszakból, s valószínűleg egy alexandriai zsidó műve.

2. *A Judith könyve*. A zsidók bátorítására írták, hihetőleg Hadrian császár korában a 118-ik év körül Kr. u.

3. A *Tóbiás könyve*, az asszíriai fogságból való elbeszélés.
4. A *Jézus-Sirák könyve*, zsidóból görögre fordított polgári erkölcsstan. Salamon példabeszédeihez hasonló formában.
5. A *Bölcsesség könyve*, egy szép terméke a bölcselkedő alexandriai zsidó vallásnak. Végre

6. Néhány toldalék Jéremiás, Dániel és Eszter könyveihez.

Az apokrifus könyveknek nem volt akkora tekintélye, mint a kánonikus könyveknek, azonban a reformátorok azoknak olvasását is ajánlották. Az újabb kiadásu bibliából ezeket kihagyták.

13. §. Az új testamentum.

Krisztus után a 2-ik század közepe után, amikor a keresztény egyház határozottabban kialakult, egy írásgyűjtemény is keletkezett, amely az apostoloktól vagy ezeknek közvetlen környezőitől származván, köztekintélyt nyert. Ez az írásgyűjtemény alkotja az új testamentumot, mely csakhamar az ó testamentumi könyvek mellé soroztatott s hasonlóan az ó testamentumhoz, amelyet törvényre és prófétákra osztottak volt: ezt is *evangeliumokra* és *apostolokra* osztották fel.

A) Az *evangeliumok* száma négy. Tárgyuk a Jézus életének története, a hozzákötött messiási várakozások teljesülésével. Három, névszerint a *Máté*, *Márk* és *Lukács* nevét viselő, egymással szorosabb viszonyban állanak s ezért szinoptikus evangeliumoknak is nevezik. A negyedik, t. i. a *János* nevét viselő, az előbbiektől mind formájára, mind a tartalmára nézve nagyon különbözik.

A szinoptikusok célja az, hogy megörökítsék azokat a hagyományokat, amelyeket évtizedeken át szájról-szájra adtak Krisztusról és az ő beszédeiről. A János evangéliuma már nem csak ezeket a hagyományokat írja le, hanem arra törekszik, hogy az ő Krisztusát az ó testamentumban szereplő Messiással közelebbi viszonyba hozza; úgy ír tehát Krisztusról, mint az ó testamentumban megjövendőlt Messiásról.

A szinoptikusok keletkezését a Jeruzsálem elpusztulása utáni korszakra teszik. Habár íróik között szoros összhangzás is van, amennyiben egy-egy tárgyat mindhárman csaknem

azon szókkal adnak elő, mindazáltal mindeniken meglátszik, hogy azokat a közös forrásokat, amelyek munkáiknak alapul szolgáltak, mindenik a maga saját célja és egyéni tulajdonsága szerint használta fel. Ezeknek az iratoknak különös tekintélyt kölcsönzött az, hogy szerzőikül az apostolokat vagy ezeknek legközelebbi környezőit tartották.

A negyedik evangelium későbbi keletű s felismerhető rajta az író határozott célja t. i., hogy Jézust az ó testamenumi Messiással azonosítani törekszik.

B) *Az apostolok.* Az új testamentumnak 2-dik része az apostolok leveleit foglalja magában, melyek közül a Pál apostol nevével viselő 13 levél s majd az ezek mellé sorozott zsidókhoz írt című, képezte az első gyűjteményt. A Pál apostol levelei részint egyes gyülekezetekhez, részint az ő segédeihez és tanítványaihoz vannak intézve. Gyülekezetekhez intézettek: 1-ször a galatiabeliekhez írt levél, 2-ször a korinthusbeliekhez írt 2 levél, 3-szor a rómaiabeliekhez írt levél, 4-szer a thessalonikabeliekhez írt 2 levél, 5-ször a filippibelieliekhez, 6-szor a kolossébeliekhez és 7-szer az éfezusbeliekhez írt egy levél.

Egyes személyekhez intézett levelek: Filemonhoz 1, Timotheushoz 2 és Titushoz 1. Ezeket pásztori leveleknek is nevezik.

Ez első levélgyűjteményhez lassankint jöttek a *közönséges* levelek, mint a János, Péter, Jakab és Judás apostolok nevével viselő levelek.

Ezekhez a levelekhez jött azután az apostolok cselekedeteiről írott könyv, mint amazoknak történeti kerete.

Végre a Krisztus visszajövetelének reménye, a zsidó háborúk s ezekkel járó nyomorok (68 év körül) egy új testamentumi prófétai okmányt is hoztak létre: a *Jelenések* című könyvet, amely azon zsidós irányért, amellyel szerkesztve van, s amelytől a kereszténnyé lett zsidók lassanként mindinkább kezdettek eltávolozni, nem egy megtámadásnak volt kitéve s csak nagy nehezen nyerhette meg, hogy a szent irások közé felvegyék.

14. §. A szentírás célja.

A szent írás célja a vallás-erkölcsi élet felébresztése, vagyis az, hogy az emberekbe a jó, kegyes és Istennek tetsző élet iránt ellenállhatatlan vágyat öntsön s azt

megvalósulni segítse. Evégre különböző eszközöket használ, nevezetesen *fölvilágosít, oktat, fenyeget és vigasztal*.

A szent irás *felvilágosít*. Megmondja, hogy mi az Isten, mi az ember, milyen viszony van Isten és ember között; mik a mi kötelességeink; honnan jöttünk, hová megyünk és mi sors vár reánk az élet után.

A szent irás *oktat*. Még pedig teszi ezt a jó tanító modorában, ahol kell szeliden, ahol szükség van rá, egész komolysággal. Minden személyválogatás nélkül megmondja kinek-kinek hibáját s míg a büntől visszariaszt, a jóra folytonosan buzdít, úgy hogy a bibliát méltán tartják az emberiség legjobb nevelőjének.

A szent irás *fenyeget*. Felmutatja a bűn szomorú következéseit a jelenben és a jövőben s míg az istenes élet örömét egyes példákban előnkbe adja, másfelől hasonló példákban megismerteti velünk azt a nyomort, ami a gonoszságból származik.

A szent irás végre *vigasztal*. Az élet szenvedései és kísértései között bátorságot csepegtet szivünkbe s Istenre mutatva, nem hagy soha elcsüggedni és kétségbeesni.

„Az Istennek beszéde élő és ható, sőt élesebb minden kétélű fegyvernél.. Elhat az akaratnak és az elmének, a tagoknak egybekötöztetésöknek és a velöknek oszlásokig; és megitéli a gondolatokat és a szivnek indulatait.“ Zsid. 4, 12.

„A teljes irás Istentől ihletett és hasznos a tanításra, a feddésre, a megjobbításra, az igazságban való nevelésre. Hogy tökéletes legyen az isten embere, minden jó cselekedetre felkészített.“ 2. Tim. 3, 16 és 17.

„Amelyek régen megirattak, ami tanuságunkra irattak meg, hogy a békességes türés által és az irásoknak vigasztalások által reménységünk legyen.“ Róm. 15, 4.

15. §. A szentírás becse.

Aminek oly fontos célja van, mint a szent irásnak, annak becse is van. A szent irás becsét mutatja az a tisztelet, melyben azt az emberek eleitől fogva részesítették, az a gond, melyet iránta tanusítottak, az az igyekezet, mely szerint azt minden nép saját nyelvén birni

óhajtotta és végre az a buzgalom, amellyel annak terjesztésében fáradoznak.

A szent irás tiszteletét illetőleg álljon itt a nagy német költőnek, Göthének ide vonatkozó nyilatkozata: „Azt a nagy tiszteletet, mellyel a biblia iránt a föld sok nemzetiségei és népei viseltetnek, benső értékének köszönheti, s az nem pusztán népkönyv, hanem a népek könyve, minthogy egy nemzet sorsát jelképeül állítja oda minden más nemzeteknek, annak történelmét a világ teremtéséhez csatolja s azt földi és szellemi fejlődések, szükségképpen és véletlenszerű események sorozatán keresztül az örökkévalóság legtávolabb regiojáig vezeti le.“ Ugyancsak ő mondja ismét: „Haladjon bármennyire a szellemi műveltség, növekedjenek bármennyire kiterjedésben és mélységben a természettudományok, szélesedjék bármennyire az emberi szellem — a kereszténység fenségén és erkölcsi műveltségén, amint az az evangéliumokban csillámlik és fénylik, tul nem megy.“

Mikor az Izraeliták a philisteusoknak, a moabitáknak és más pogánynépeknek szolgálatában voltak, mindenüket elvesztették, csak a bibliát nem. (2. Kir. 22, 8. stb.) Később a nép száműzve élt Assziriában és Babilonban és elveszíté hazáját, elveszíté szabadságát, de nem — a bibliát. A római császárok által háromszáz évig folytatott keresztényüldözés szomorú korszakában, az ellenség dühe leginkább a szent irás ellen volt irányozva, ezer és százezer biblia égettetett el nyilvánosan; de azt végkép megsemmisíteni még sem sikerült.

A hitjavítóknak a biblia volt a szegletkövük, melyen magokat minden megtámadások között biztosan érezték, ugyanazért legelső gondjuk volt azt saját népek nyelvére lefordítani. Le volt ugyan a biblia már azelőtt is fordítva; nevezetesen az ó testamentum még Ptolomäus alatt lefordíttatott görög nyelvre 277-ben Kr. e. Ezt a fordítást a fordítók számától *hetvenes* (septuaginta) fordításnak nevezik. Később Hieronymus alatt az egész bibliát lefordították latin nyelvre s minthogy ezt a fordítást a tridenti zsinat 1545-ben alapszövegnek nyilvánította: *Vulgátának* vagy egyetemesen elfogadott biblia fordításnak nevezték. Azonban a bibliának különböző nyelvekre való lefordítása mégis a hitjavítással nyer nagy lendületet, mikor a könyvnyomtatás feltalálása által már annak terjesztése is meg volt könnyítve. A biblia nyomtatásban legelőször 1440-ben jelent meg Mainzban s jelenleg több mint 150 nyelvre le van fordítva. Magyar nyelven legelőször *Heltai* Gáspár tudós reformátor, később unitárius pap adta ki

Kolozsvárt 1546-tól 1565-ig. Legelterjedtebb a *Károlyi Gáspár* fordítása 1590-ből. Van még *Káldi Györgytől*, *Komáromi Csipkés Györgytől*, *Kámori Sámuel*től s legujabban *Czeplédy Sándortól*.

A biblia terjesztésében társulatok fáradoznak, ezek közt legnevezetesebb az Angol Bibliaterjesztő Társulat, mely 1804-ben alakult Londonban.

„Az ég és a föld elmulnak, de az én beszédeim soha el nem mulnak.“ Máté 24, 35.

16. §. A szentírás használása.

Hogy a szent írást sikerrel használhassuk, nem elég azt csak szorgalmasan olvasni, hanem meg is kell érteni. Arra kell igyekeznünk, hogy ne a betűt, hanem a szellemet keressük benne, mert a betű megöl, lélek az, ami megelevenít. 2 Kor. 3, 6. Aztán, amit helyesen felfogtunk, azt meg is tartsuk, mert írva van. „Legyetek megtartói az igének és ne legyetek csak hallgatói.“ Jak. 1, 22.

A szent írás helyes ismeretéhez megkívántatik, hogy tudjuk, mily körülmények között, kik által, mikor, mi célból íratott az, s mi sorsa volt az egyes könyvek kézíratainak, kiadásainak és fordításainak kezdettől fogva a mai napig. Azt a tudományt, mely ezeknek előadásával foglalkozik: *bibliai bevezetéstan*-nak (isagogika) nevezik.

Minthogy a szent írás a fordítások s különösen a másolások által sok változáson ment keresztül, nem egyszer a szöveghez éppen nem illő tételek csusztaak bele. A hiteles tartalom kifejtéséhez a *nyelvtani* és *történeti* helyes magyarázat szükséges, vagyis az egyes helyek valódi értelmének az illető kor viszonyai, nyelv és felfogás szerinti hű előadása és komoly *vallásos érzelem*. Csak aki komoly valláserkölcsi lelkülettel, alapos tudománnyal keresi a szent írásban foglalt igazságot, az fog annak szellemébe igazán behatolni. Az lesz képes arra, hogy az itt-ott felmerülő ellenmondásokat, az idő és helyi vonatkozásokat megértse. A bibliamagyarázat elméletét tárgyaló tudományt: *hermeneutikának* nevezik.

„Mindeneket megpróbáljatok és a mi jó, azt megtartsátok.“ 1. Thess. 5, 22.

17. §. A szentírás alapgondolata.

Ha a szent írásnak, különösen az evangéliumnak, melyen a keresztény vallás nyugszik, alapgondolatát, vagyis azt a vezérelvet keressük, mely annak mintegy központjául szolgál, azt a következő tételbe foglalhatjuk: *a keresztény vallás Istennek országa.*

Innen kiindulva tárgyalni fogjuk:

1-szor Isten országának Urát: az *Istent.*

2-szor Isten országának polgárát: az *embert.*

3-szor Isten országának alapítóját: *Jézust.*

4-szer Isten országának megvalósítását: az *egyházat.*

A kijelentésnek nemcsak az új, hanem az ő szövetség is kutforrásul szolgál, Jézus is azt mondta: „Ne gondoljátok, hogy jöttem a törvénynek és prófétáknak eltörlésekre; nem jöttem, hogy eltöröljem, hanem inkább hogy azt bétöltsem.“ Máté 5, 17. Mindazáltal az ő szövetség inkább az új szövetségért érdemel különös figyelmet, amennyiben ennek sok tekintetben megvilágosításául szolgál. Általában az ő szövetségnek csak azon tanításait és parancsait fogadhatjuk el, amelyek az új szövetség tanításaival és parancsaival is megegyeznek. Szorosan véve a keresztényt, csakis Jézus tanításai kötelezik, s ami nincs az ő szellemében, az nem tartozik a keresztény valláshoz. Jézusnak pedig az első és utolsó gondolatja is az Istennek országa volt.

„Minekutánna pedig János a tömlöcbe vettetett volna, elméne Jézus Galileába, prédikálván az Isten országának evangéliumát.“ Márk 1, 14.

„Az én országom nem e világból való.“ Ján. 18, 36.